

Diktadura eta errebolta

EMILIO LOPEZ ADAN

Idazlea eta gizarte eta politika gaietan aditua,
ginekologoa lanbidez

Erregimena

Frankismoa gobernu errepublikano legalaren aurkako altxamendu militar baten ondorioz sortu zen. Hiru urteko gerla zibil ankerra behar izan zuen irabazteko, Alemania eta Italiako nazi-faxisten laguntzaz. 1945ean, Gerla Mundiala bururatua, Hitler eta Mussoliniren bukaera bera izanen zuela espero zitekeen, eta, *de facto*, irabazleek tratamendu aski gogorra eman zioten.

1950 arte, munduko estatu gehienek Espainiako erregimena isolatu zuten, bai diplomaziaren aldetik (NBEk enbaxadoreak erretiratzea onartu zuen), baita laguntza ekonomikoaren aldetik ere (hain zuzen, Marshall planetik kanpo utzi zuten). Jarrera orokor horien ondoan merezi du Domingo Perón-en salbuespena gogoratzea, zeren eta Argentinak Francori eman laguntzari esker arindu baitzen elikagaien gabezia handia.

Oro har, Munduko Gerlan irabazi zuten demokratek eta komunistek legitimitate osoa ukatu zioten erregimenari. Bestalde, nazioartean ez zen interbentzio militarrik propo-

satzeko akordiorik izan: frankismoa erori beharko zen, bai, baina gerlarik gabe.

Egoera honi buelta eman ziona ez zen hainbeste erregimenaren beraren aldakuntza, baizik eta nazioarteko oreka berria. 1947tik aitzina, antikomunismoa bilakatu zen Ipar Ameriketako Estatu Batuen lehentasun eta obsesioa, eta las-ter edozein diktadurarekin akomeatzea onartu zuten, non Sobiet Batasunaren aurka baitzen.

Frankismoak berak ondo ulertu zuen gertatzen zena, eta, gehiago dena, politika antikomunistaren aitzindaria zela aldarrikatu zuen. Franco ez zen bisionario bat; eskuindar eta erreakzionario hutsa izanik ere, totalitarismoaren amets fa-langistak ez zituen onartu Errepublikaren aurka botereak biltzeko baizik. Diktadura militarren funtzioekin nahikoa zuen, eta, boterean irauteko, faxismoaren itxura gordinenak baztertu behar izan zituenean, arazorik gabe egin zuen. Hots, Mendebaleko itxurak hartzekoak bideratu zituen, diktadura abandonatu gabe. 1947an onartu *Ley de Sucesión* zelakoak aldatu zituen definizioak: lehen, Espainia zen «estatu nazional-sindikalista, totalitario, autoritario, unitario, inperialista eta etiko-misionala» (haien hitzak dira...), eta engoitik «estatu katoliko, sozial eta errerepresentatiboa» izanenda, monarkia bat («bere tradizioaren arabera erreinu eraikitzen dena»). Egoera berrian, zaharrea bezala, Caudilloa estatuburua, betikoa, «erret-jatorriko pertsona bat» bere balizko jarraitzaile bezala aukeratzeko gaitasuna zuena...

Koreako Gerlarekin heldu zitzaion Ameriketako Estatu Batuen lehen mailegua; FAOn onartu zuten gero; 1951n AEBen enbaxadorea heldu zen (Carrero Blanco gobernua sartu zen urte berean) eta 1952an Unescon egin zioten ongi etorria. 1953a izan zen urte erabakigarria. Urte hartan Vatikanoarekin sinatu zuen Konkordatua eta AEBekin pak-
tu militarra. Base amerikanoek ez zuten bakarrik egonkor-
tu Espainiaren leku internazionala: diru askoren iturria izan
ziren ere. Luzeko, bidea egina zuen diktadurak, eta dagoe-
neko 1955ean NBEn sartu zen.

Francok faxismoaren aztarna itsusienak kendu zituen bere estiloaz, erran nahi baita diktaduraren sostenguak bat bestearen aurka erabiltzeko zuen moduarekin. Poliki-poliki falangistak baztertu zituen, nahiz eta haien eskuetan luzez utzi zentsura eta gazteen formazio politikoaren alorra. Monarkikoei sarreratxoak eman zizkien, batez ere 1955etik aitzina, Juan Carlos printzea heldu zenean akademia militar frankistetan bere kadete formazioa egiteko. Vatikanoren begiradapean, Elizari begiratu zion «Gurutzada» deitu gerla zibilean hartua zuen leku nagusia, Espainiaren erligio eta morala kontrolatzekoa, erregimena benedikatzen zuen bitartean: 1957tik aurrera sartu zituen Elizakoak gobernuan, katoliko progresista bakanak baztertzen zituen bitartean.

Opus Deiko teknokrazia horri egokitu zitzaion Mendebaldeko ekonomian integratzeko behar ziren aldakuntza handiak bideratzea. Espainia burgoi eta autarkikoa, totalitario eta autoritarioa, ez zen egokia merkatuaren lege kapitalistekin akomeatzeko. 1959ko Estabilizazio Planak helburu hori zuen.

Hor hasi zen ziklo labur eta erranahitsua, 1963ko Hazkunde Plangintzaraino hedatzen dena. Urte haietan, frankismo diktatorialaren latza goxatzeko gero ezagutuko zen onura ekonomikoa antolatzen da: Fraga ministroa eta Juan Carlos eta Sofia espos, 1962koak dira...

Ondorio sozialak

Bitartean, Espainia luzez izan zen azpigarapenaren pene-tan. Munduko Gerla bukatuta eta 1952 arte, miseriazko Espainia beltzean bizi ziren herritar gehienak. Hirietan, errazionamendu kartilak mugaturik, jateko aski ez zen, eta erosteko ilarak ohikoak ziren; iluntzean, argi-indarraren mozketen artean, filamentu gorrizko bonbillek doi-doi hausten zuten iluntasuna; gabeziak betetzeko, estraperloa, gutxiren aberastasuna eta gehienen makurra; eta hiri inguruetan, txabolismoa.

1952rako, hobekuntza ekonomikoak ekarri zuen errazionamenduaren kentzea, baina hamarkada osoan gaindi inflazioak jan zituen garapenaren fruituak, eta, oro har, herrietan ezin biziz, emigrazio handiak gertatu ziren, hasieran estatua-ren barnean eta laster, bereziki 1959ko estabilizazioarekin, Europara.

Errepresio politikoa eta miseria kulturala

Iluntasuna ez zen bakarrik ganbara hotsen errealitatea. Espainia guzia hitsa eta arrea zen. Erregimenak ez zeukan populazioaren akordio politikoa eta ez zion onurarik ematen; kontrol soziala segurtatzeko beldurra erabiltzen zuen, gerla-ren segida zuzenean. Alta, ez ginen totalitarismoaren amets zoroek sortu genozidio baten aurrean; erregimenak terrorea erabiltzen zuen mehatxatua sentitzen zen neurrian, eta gehiengoaren isiltasuna zuen ametsa. Horregatik batzuek garbitu nahi izan diote aurpegia, erranez frankismoa ez zela hain gauza terriblea, bakean uzten baitzituen bake hutsean bizi nahi zuten gehienak... Alta, askatasun demokratikoen ukatzea eta oposizioaren aurkako errepresioa, biak ziren eta dira nabariak, eta frankismoak ez bazuen ere totalitarismoak goraiatzeko ohi duen proiektu orokor genozidarik, ez zen horregatik aita on baten azpiko etxalde baketsua.

Gerla ondoko garbiketa basak utziak zituen, baina 1947ko lege antiterroristak erabiltzen zituen. 1949tik 1953ra arte, tribunal politikoek 17 balbe-zigor eman zituzten eta 7 burutu... 1958an sonatua zen Eymar jaunaren auzitegia, eta Ordena Publikoaren Legeak (1959an) errepresioaren «normaltzea» ekarri behar bazuen ere, 1963koak dira Grimau, Delgado eta Granados-en exekuzioak. Gehiago dena, 1960ko erreforma judizialak oraindik onartzen zuen auzitegi militarren eskuetan izan zitezkeela oposizio, pentsamendu edo prentsa delituak, balbe-zigorra eta guzti. Oro har, eta lagin gisa: gerla ondoko lehen amnistia 1950ean emana bazen ere, 1961ean oraindik 8.000 preso politiko bazen kartzeletan.

Adostasun politikoaren ezinean, eta herria kontrolatzeko, beldur poliziakoari gaineratu behar zitzaion kontzientzien kontrola. Oinarrizkoa, Elizak zeukan. Horren eragina erakusteko, aski da gogoratzea irakaskuntzaren kontrola edota ikuskizunen baimentzeko boterea. Falangeari utzia zion prentsa eta liburuen zentsura: 1951n Arias Salgado zegoen Informazioan eta 1962 arte ez ziren ageri zentsuraren lehen arintzeak.

Edozein errebisionismo historikoren aurka, erranen dugu urte horietako Espainia ilun, triste eta beldurtua zela, eta ez gara errealitatetik urrun izanen.

Gerla zibilaren azken ondorio armatuak

Errepublikanoek gerla galdu zuten, eta 1945etik aitzina gerrilla edo makiak ere aienatu ziren. Ahulezia propioen gaintetik, erresistentzia armatua luzatu nahi izan zutenek ez zuten kanpoko laguntzarik izan. Hasteko, frankismoa isolatu zuten estatuek irtenbide militarra baztertuta zutela bada-kigu; gero, AEBek eta NEBk erregimena onartu zutenean, erori zen borroka armaturako argudio nagusia, erran nahi baita Gerla Mundialean demokraziak faxismoa armaz menderatu zuela eta Francoren patua hori ere izan beharko zela. Oro har, antikomunismoak gaina hartuta, ez zen gerla jarraitzeko girorik. Alta, azken mohikanoak izan baziren, zeren eta erregimenaren natura ez zuten AEBek aldatu, eta errepublikano anitzek saldukeria bezala sentitu zuten akordio berria. Maki asko herbesteratu zen, azkenek jarraitu, eta batzuek gogor ordaindu: 1956an Facerías hil zuten Bartzelonan, eta 1960an erail Sabaté mitikoa.

Erresistentzia armatuaren presentziari garrantzia ematen ahal zaio, erakusteko nola frankismoaren aurkako oposizio armatua, militarri gainditua izanik ere, ez zen gauza ezezaguna, eta, gehiago dena, erresistentziaren etika politikoaren jarraipenean zen.

Oposizioa

Bazen, hasieran, Errepublikako gobernu legitimoari lotu oposizioa, aski batua, munduak onartua eta leku batzuetan, Mexikon bezala, ohoratua. Baina antikomunismoak sortu egoera berriaren ondorioz, herbesteko Gobernuak pikutara joan zen. Giral Gobernuaren ordezkatzeko arazo garbiak izan ziren 1947an; gero, Llopiak Gobernuak arrunt laburra izan zen, eta 1948an sozialistek abandonatu zuten Errepublika errestituratzeko estrategia. Albornoz Gobernuak indar-ga gelditu zen, eta laster politikatik desagertu zen Espainiak gobernu errepublikanoaren figura.

1948tik aitzina, sozialistek argi erakutsi zuten errepublikarren batasuna ez zutela onartzen, komunistak han zirelako. Haien ustez, munduko giro politikoari egokitzeko antikomunismoaren estrategia onartu behar zen; Mendebaldeko potentziek onar zezaketen irtenbide «errealista» baten bila, Donibane Lohizunen bildu ziren sozialistak Gil Robles-en monarkikoekin. Euskal Herriko politikari historiko batek, Prietok, sustatu zituen proiektu horiek... laster ametsetako lukainka bilakatuak, monarkikoek, hain zuzen, frankismoari ametoa eman zitelako.

1951tik aitzina argia zen Juan de Borbonek etsi zuela frankismoaren aurrean: Juan Carlos semea Francok ordezkari gisa onartuko zuela bilakatu zen monarkikoen esperantza bakarra. Monarkikoak falangisten aurka ibiliak (Francok erabiliak...) baziren ere, argia zen monarkikoei fida ez zela alternatiba demokratikorik izanen.

Besterik asmatzeko ezin ideologikoan, sozialisten eta monarkikoen arteko dantzak loerian utzi zuen oposizioa. Barneko egoera bezain hits eta tristea zen herbestekoa. 1962an Munichen ondu zen dokumentu txiroak, eska zitezkeen minimoen gutxiengoan finkatua, erakusten ditu ederki oposizio horren ahultasuna eta erakargarritasunaren falta.

Komunisten aldetik, berriz, gauza berriak ikusi ziren. Bakartasun politikoak eta estalinismoaren krisiak bultzatuta, bi

kontsigna berri zabaldu zituzten: «Errekontziliazio nazionala» eta «Greba orokor politikoa». Langileen egoera berriak, gero ikusiko dugunez, eman zien burua altxatzeko gaitasuna.

Indar sozial berriak

Gutxi izanik ere, erreboltatzeko ausardia izan zutenak izan ziren, eta ingurune gogor hartan adore berezia erakutsi zuten. Askoren memorian dago 1951ko tranbien greba, Bartzelonakoa, edota 1954tik aitzinako ikasle unibertsitarioak, eta haiekin bat egin zuten irakasle bakanak edota pertsonaia kristauak, Joaquín Ruiz Giménez bezala.

Duintasun irakaspen horien ondoan, langileen mugimenduak sortu eta hedatu ziren 1951ko grebatik aitzina, herbeste-ko indar politikoen eragin gabeak. Bistan da eguneroko zapalkuntza, gogorkeria eta inflazioaren aurka altxatu zirela langileak; bistan ere formaziorako tresnarik ez zutela, alderdi politikoak, sindikatuak, liburu eta prentsa demokratiko eta iraultzaileak debekatuak zirenean. Halere, ikuspegi ideologiko edo estrategiko elaboratuen jabe ez baziren ere, egoera baliatzeko gaitasun ederra erakutsi zuten. Egoera berria, zertan?: behin dirigismo totalitario antiekonomikoa utzirik, enpresetan nagusiek bazuten langileekin zuzenki tratatzeko beharra. Behar ekonomiko horri erantzuteko ageri zen 1958ko Konbenio Kolektiboen Legea, eta gero heldu 1961eko Enpresa juratuen hauteskundeak. 1963an hauteskunde sindikalen arazoa paratu zen: indar sindikal berriek erabili zituzten, hor baitzen parada errebindikazioak kaleratzeko eta liderrak ezagutarazteko; zentral sindikal zaharrek, herbesteari lotuak, printzipiozko abstentzioa aldarrikatu zuten, arrakastarik gabe.

Indar politiko berriak

Ez gara 1962tik aurrerako mugimendu handietan, eztabaida handietan, baina ikertzen ari garen garaian eman zi-

ren geroko joritasunaren lehen urratsak. Horrela, 1955ean sortu zen Frente de Liberación Popular, FLP famatua, Alderdi Komunistakoak baino ezkertiarra goak eta konpromiso herrikoia nahi zuten katolikoak biltzen zituena.

Hain zuzen, Eliza baitzen jendartea integratzeko erakundeak izaten ahal zituen egitura bakarra, militante berri anitzek lehen urratsak mugimendu apostolikoetan eman zituzten. 1956an sortu langileen erakundeetan (JOC - HOAC...) ibili ziren gero, 1960an, USO sindikatuaren sortzaile izanen ziren batzuk.

1962 eta 1963an jaio ziren CCOO eta AST (gurean hain ezaguna eta hain iragankorra izen zen ORTren aitzindaria). Garai berriak dagoeneko.

Intelektualak erregimenaren aurka

Ez nuke aipatu gabe utzi nahi pentsaeran, eta literaturan bereziki, izan zen lehen oldea. Panorama hertsia eta etsi hartan, non Marcelino Menéndez y Pelayo (!) aldarrikatua baitzen zeruertze intelektual bezala, non jende anitz ibiltzen baitzen pedantismoan edo erudizio hutsalean, edo, hobeki egin nahietan, poeta faxisten (Ridruejo bezala) «eskapismoan», giroak eta zentsurak oso leku gutxi uzten zioten sorkuntza intelektual duin eta libreari. Ez nioke Celaren bezalako «neo-errealismoari» benedikazio handirik eman nahi, nire iduriko hor ere, itxura tremendisten azpian, nahikoa konformismo formal eta politiko bazelako.

Baina izen eta obra handiak baditugu Espainian zentsurarekin borrokatu behar izan zuten artean. Horra poetak, Celaya eta Blas de Otero bezala; zinemagileak, Bardem, Berlanga... Teatra: Buero Vallejo (laster akitua) eta Alfonso Sastre.

Eta eleberria. 1957koa dira Sánchez Ferlosioren *El Jarama* eta Aldecoaren *Gran Sol*... Horra hor Goytisolo anaiak. Eta 1960ko *Las ciegas hormigas*, Ramiro Pinillarena. Eta hausturen urrats hunkigarriena, nire ustez, Luis Martín Santos, 1962an, *Tiempo de silencio*.

Irakurle gisa, harro naiz erdarazko lan ausarten artean hainbeste euskaldun aurkitzeaz.

Euskal Gobernuia, jeltkideak, sozialistak...

Aipatu indar harremanen aldaketa orokorrekin euskal politikan izan zuten eragina, eta ondorioak Espainiako bertsuak izan ziren. 1947tik antikomunismoa bilakatu zen gai nagusia, eta 1948an komunistak Euskal Gobernutik kanporatuak izan ziren, indar errepublikano eta estatutisten batasuna hautsiz. Diotenez, sozialistek inposatu omen zuten eta Jose Antonio Agirrerentzat nahikoa gogorra izan zen, baina kontzientzia arazoak «errealismo» politiko berriaren azpitik joan ziren.

AEBen eragina oso handia zen EAJren gainean. Alderdia- ren zerbitzuetan jende anitz bazegoen amerikanoek trebatu, ordaindu edo erabilia. Eta, hala eta guztiz ere, AEBek eta Mendebaldeko potentziek ez zuten arazo handirik izan jeltkideen eta frankisten artean hautatzeko, lehengoan kaltetan. Frantziak jeltkideak igorri zituen Avenue Marceau-ko egoitzatik kanpo 1951n, eta laster gero Ipar Euskal Herriko irratia hetsi zien. Errefuxiatuekiko «tolerantziak» iraun bazuen ere, sostengu politikoa bukatu zitzairen, eta gauzak hain ziren nabariak non 1958an jeltkideek ere salatu baitzuten yan- kien saldukeria.

Kontura gaitezen zazpi urtez egon zirela irentsi eta irentsi, Mendebaldeko laguntzaz finkatu EAJren strategiak porrot garbia egin zuela aitortu arte. Immobilismoa justifikatzeko «laster eroriko» leloa xuxurlatzen zuten, baina kantak ez ziren onak herbestekoak lokartzeko baizik. Egoera berriari erantzun berriak emateko gaitasuna galdua zuten, herbesteko errepublikar gehienek bezala. Nire ustez, eta batzuek eman dituzten interpretazio handiotsuen aurka, 1956ko Munduko Euskal Biltzarraren hein intelektuala penagarria zen, Espainiako kultura bezain hitsa. Paradisu euzkotar anakronikoen memoria asmatuetan kontsolatzen ziren politikan galduak zirenak.

1960an hil zen J. A. Agirre, eta Leizaola lehendakari izendatu: eruditu arrea, egoeraren sinbolo egokiena. 1960an ere iratzartu zen EGI eta aktibismoan murgildu, baina hori barnean ageri indar berriei erantzun gisa ulertu behar da... Garai berrietan ginen, eta beste norbaitek hartua zuen erresistentziaren zuzia.

Jendarte mugia

Euskal Herrian ere, Espainian bezala, mugimendu berriak ageri ziren, erresistentzia zabalduz. Gurean ere aski xumeak izan ziren, baina ez gutxietekoak.

Langileen aldetik, 1951ko greba, 1953koa ontzi-oletan, Iruñekoak 1956an, eta gero 1960tik aitzinekoak.

Intelektualen artean, 1952ko da Krutwiggen hitzaldi famatua, zeinen ondorioz herbestetu baitzen. Hamar urte geroago haren *Vasconia*-k astindu zuen askoren loeria. 1956tik lanean zen Arantzazun Jorge Oteiza, *Quousque tandem* 1962an argitaratuko duena, beste zeinu kolpe ozen bat. 1957an argitaratu zen Txillargediren *Leturia*, euskarazko lehen eleberri modernoa aldarrikatua izan dena... Urte haietan ere lehen ikastola, euskararen idazketarako oinarria Arantzazuko Biltzarrean, Auñamendi argitaletxea, edota Lan Kide Aurrezkia.

1958tik aitzina, Joan XXIII.a pontifikatura helduta, euskal elizan ere mugitu ziren hierarkia frankistari aurre egiteko beharra sentitu zuten lehenak. 1958ko da 339 apezten gutun famatua, eta hortik datoz, 1963ko *Pacem in Terris* eta Vatikanoko II oinarria hartuta, Eliza osoa astinduko duen olde zabalaren sustraiak.

Hain zuzen, Elizak zeukan autonomian finkatuta, askatasun nazional eta demokratikoen alde mugitu ziren aitzindarien artean sartu behar ditugu *Jakin* aldizkariko idazle batzuk.

Ez gara hamar urte geroagoko eztabaida ideologiko sakon eta gogorren garaietan, baina inork ikusi nahi badu klandestinitateko urte horietan norainoko konplexitatera sartu

ziren berrikuntza ideologikoak, aski luke 1963ko *ELAren Printzipioak* irakurtzea (... ahal badu).

ETA

Euskadin berrienak, erranahitsuenak, ETAren militanteak izan ziren. Haien historia leku askotan aipatua da, ez gara tematuko: Ekin taldea 1952an bilduz gero, EAJrekin irtenbide bat bilatzeko 1956an Euzko Gaztedi eraiki zuten eta 1958an J. A. Agirrerekin Parisen bildu, azkenean 1959an Euzkadi Ta Askatasuna erakunde berria sortzeko; 1961ean molde gandhianoei eza eman zieten eta borroka bortitzean sartu, Uztailaren 18ko gerlari frankista ohien deskarrilearekin... Gogora dezadan ETAk inor hil edo zauritu gabe ere, polizia frankistak 1961ean hil zuela Batarrita bilbotarra, Julen Madariaga zela ustez; gogora ere 1962ko salbuespen egoera kari, militante anitz kartzelan sartu zutela eta nahikotxoa herbestera joan zela. Inork «konfliktoaren» lehen biktimak bilatu nahi baditu, badu nora jo.

Azpitarratu nahi dut Ekinetik ETARA zazpi urte pasatu zirela, eta denbora gehiena *ikasten* pasatu zutela ekintzaileek. Ikasten, bai nazionalismo zaharraren ikusmoldeak, bai eta ere Euskal Herriko egoera erkatuz munduan ziren jokamolde intelektual eta esperientzia historiko garaikoekin.

Munduan bazen zer ikus eta zer ikas: komunismoari buruz, Stalinen heriotza, Khrustxeven *Txosten sekretua* edo Hungariako gertakariak; Mendebaldeko demokraziei buruz, baita inperialismoari buruz ere, gerla hotza, Suezko krisia, eta antzeko arazoak; antikolonialismoaz, Aljeria zela eta; totalitarismoaz, Eichmann auzia; arazo nazionalak eta iraultza soziala biltzeko entseguaz, Fidel Castro eta Lumumba garaietan ginen; edota Europaren batasunaz, Erromako Ituna 1956koa izanik.

Hots, ideia eta estrategia berriak bilbatzeko entseatu ziren, eta haien erantzunak ez baziren oraino 1962tik aurreko formulazioetara heldu, geroko oinarriak pausatu zituzten.

Bagenuen (badugu) erreboltatzeko eskubidea

Frankismoaren natura diktatorial eta ilegitimoaz mintzatu naiz ozenki, eta horrekin erantzuna eman nahi diot orain memoria historikoaren aurka daramaten ofentsiba kontzeptualari. Omen, diote, Euskal Herrian ez da askatasunaren aldeko gatazkarik izan, baizik eta estatu demokratikoaren aurkako talde terrorista baten bortizkeria. Eta estatuari, noski, «biolentziaren monopolio zuzena» onartu behar zaio. Diotenez, biolentzia legitimo horren erabilpenari esker heltzen ari gara terrorismoaren bukaerari, eta terrorismoaren inguruko gutzia historiaren zakarrontzietara badoa. Afera noiz hasi zen galdetzen badiegu, zera erantzuten digute: ETAk egin lehen asasinatuarekin, 1968ko ekainaren 7an, Pardines guardia zibilarena.

Estatuaren monopolio hori eztabaidagarria bada ere, saltzen diguten azalpenak badu akats nabari bat: anakronikoa dela. 1968an ez zen Espainia eta bere kolonietan inongo zuzenbidezko estatu demokratikorik, Franco generalaren garaian ginen, eta, arestian errana dugu, Franco boterera heldu zen Errepublikaren aurkako jazartze faxista baten bidez, Italia eta Alemaniako laguntzari esker. Ikertzen ari garen garaian, ETA sortzen denean, jende gutziak bazekien Errepublika defendatu zela armak eskuetan, Francoren kontra makiak ibiliak zirela, eta alderdi demokratikoak klandestinitatean zeudela. Munduan baztertua izan zen erregimen diktatoriala antikomunismoaren erabilera itsusienari esker berpizten ari zen, eta ez demokraziaren ohorean.

Saldu nahi diguten parabola anakronikoak Francoren erregimenari ere ematen dio «biolentziaren monopolio legitimo-rako» eskubidea...? Nola da posible oraingo ikusmolde hutsekin duela berrogeita hamar edo berrogei urte gertatu zena hain faltsuki ebastea? Frankismoaren aurka altxatu zirenek biltzen zituzten herri sostengua, munduko iraultzaileen eta demokraten oniritzia; eta, ondorioz, hango egoera historikoan beraiek zeukaten askatasun eta duintasunaren ikurra. Hori, edozeinek daki.

Edo jakin beharko luke... Baina bada ofentsiba itsusia, intelektualki ahula eta mediatikoki azkarra, gu guztiok desohoratzeko. Erran nahi dut, erresistentziak ibili euskaldun guztiak desohoratu nahi dituzte, eta ez soilki frankismoaren aurka edota oraingo estatuen desmasien aurka pertsonalki borrokatu dutenak, baizik eta borroka hori ohore bat bezala onartu duen abertzaletasun osoa. Memoria eta egia historikoa errebindikatur, argi utzi nahi dut oraingo egoera edozein izanik ere, baita ETAk berak gero hartu terrorismoko bideen kalteak presente izanik ere, gertatu zena gertatu zela, eta ez beste zerbait.

Horregatik, eta bukatzeko, esker ona erakutsi nahi diet jeldideek porrot egin zutenean eta frankismo gogor eta triste baten pean zegoen herriaren baitan, ikasteko, mugitzeko eta bustitzeko ausardia eta duintasuna izan zituztenei. Erran nahi baita, besteak ahortzi gabe ere, ETA sortu zuten militanteei.¶